

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ISSN 1303-5746

JOURNAL OF
FACULTY OF THEOLOGY
ISTANBUL UNIVERSITY

Sayı/Number: 32

Yıl/Year: 2015

Basım Yılı: 2016

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (İÜİFD)
JOURNAL OF FACULTY OF THEOLOGY ISTANBUL UNIVERSITY (JFTIU)

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Adına Sahibi / Owner on Behalf of Faculty
of Theology of Istanbul University
Murteza Bedir (Dekan/Dean)

Editör / Editor
Hüseyin Hansu

Yardımcı Editör / Co-Editor
Mustafa İsmail Bağdatlı

Yayın Sekreteri / Editorial Secretary
Ahmet Aydın

Bölüm Editörleri / Section Editors

Şükrtü Özen
Abdullah Tirabzon
Abdülhameed Majeed
Ayşe Zişan Furat
Veysel Kaya
Ali Öztürk

Son Okuma / Redaction

Bünyamin Ayçiçeği
Reyhan Çorak
Mustafa Özağaç

Danışma Kurulu / Advisory Board

Abdurrahman ACAR (Prof.Dr.), Rahim ACAR (Prof.Dr.), Alparslan AÇIKGENÇ (Prof.Dr.), Muhsin AKBAŞ (Prof.Dr.), Yasin AKTAY (Prof.Dr.), Mehmet AKKUŞ (Prof.Dr.), Halis ALBAYRAK (Prof.Dr.), Recep ALPYAĞIL (Doç.Dr.), Ramazan ALTINTAŞ (Prof.Dr.), Abdüsselam ARI (Doç.Dr.), Ali ARSLAN (Prof.Dr.), Zeki ARSLANTÜRK (Prof.Dr.), Nevzat AŞIK (Prof.Dr.), Muhammed ABAY (Yrd. Doç.Dr.), Mahmut AY (Yrd.Doç.Dr.), İrfan AYCAN (Prof.Dr.), Hidayet AYDAR (Prof.Dr.), İbrahim Hakkı AYDIN (Prof.Dr.), Ömer AYDIN (Prof.Dr.), Yaşar AYDINLI (Prof.Dr.), Osman AYDINLI (Prof.Dr.), Fahamettin BAŞAR (Prof.Dr.), Vahdettin BAŞÇI (Prof.Dr.), İrfan BAŞKURT (Doç.Dr.), Kemal BATAK (Doç.Dr.), Abdülaziz BAYINDIR (Prof.Dr.), Mehmet BAYRAKDAR (Prof.Dr.), Bayraktar BAYRAKLI (Prof.Dr.), M.Faruk BAYRAKTAR (Prof.Dr.), Mürteza BEDİR (Prof.Dr.), Ramazan BİÇER (Prof.Dr.), Nahide BOZKURT (Prof.Dr.), Ömer BOZKURT (Yrd.Doç.Dr.), H.İbrahim BULUT (Doç.Dr.), Kerim BULADI (Doç. Dr.), Mehmet BÜYÜKDERE (Prof. Dr.), Yılmaz CAN (Prof.Dr.), Hasan CİRİT (Doç.Dr.), İsmail ÇALIŞKAN (Prof.Dr.), İlyas ÇELEBİ (Prof.Dr.), Mehmet ÇELİK (Prof. Dr.), Yakup ÇİÇEK (Prof.Dr.), Mehmet DALKILIÇ (Prof.Dr.), Muhsin DEMİRCİ (Prof.Dr.), Kürşat DEMİRCİ (Doç.Dr.), İsmail DEMİREZEN (Doç.Dr.), Abdülkadir DONUK (Prof.Dr.), Recai DOĞAN (Prof.Dr.), İbrahim Kafi DÖNMEZ (Prof.Dr.), Ali DURUSOY (Prof.Dr.), Yaşar DÜZENLİ (Prof.Dr.), Feridun M.EMECEN (Prof.Dr.), İzzet ER (Prof.Dr.), Ali ERBAŞ (Prof.Dr.), Hüsamettin ERDEM (Prof.Dr.), Mustafa ERDEM (Prof.Dr.), Ayşe Zişan FURAT (Doç.Dr.), Necmettin GÖKKIR (Doç.Dr.), Bilal GÖKKIR (Doç.Dr.), Musa Kazım GÜLÇÜR (Yrd.Doç.Dr.), Zekeriya GÜLER (Prof.Dr.), Sitki GÜLLE (Prof.Dr.), Hacı Mehmet GÜNAY (Prof.Dr.), Osman GÜNER (Prof.Dr.), Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU (Prof.Dr.), Abdurrahman HAÇKALI (Prof.Dr.), Ömer Faruk HARMAN (Prof. Dr.), Hüseyin HANSU (Doç.Dr.), Dursun HAZER (Prof.Dr.), Hayati HÖKELEKLİ (Prof.Dr.), Davut HUT (Dr.), M.Zeki İŞCAN (Doç. Dr.), Abdullah KAHRAMAN (Prof.Dr.), İsmail KARA (Prof.Dr.), Mustafa KARA (Prof.Dr.), N.Ünal KARASLAN (Prof.Dr.), Faruk KARACA (Prof.Dr.), Ahmet KAVAS (Prof.Dr.), Mahmut KAYA (Prof.Dr.), Fahri KAYADİBİ (Prof.Dr.), Ziya KAZICI (Prof.Dr.), Bilal KEMİKLİ (Prof.Dr.), İmaduddin Khalil (Prof.Dr.), A.Saim KILAVUZ (Prof.Dr.), Recep KILIÇ (Prof.Dr.), Sadık KILIÇ (Prof.Dr.), Celal KIRCA (Prof.Dr.), Abdullah KIZILCIK (Doç.Dr.), Ferhat KOCA (Prof.Dr.), Hasan KURT (Prof.Dr.), Saffet KÖSE (Prof.Dr.), Yaşar Abit KOÇAK (Prof.Dr.), Mustafa KÖYLÜ (Prof.Dr.), Zekeriya KURŞUN (Prof.Dr.), İlhan KUTLUER (Prof.Dr.), Bekir KUZUDİŞLİ (Doç. Dr.), Talip KÜÇÜKCAN (Prof.Dr.), Muhtittin MACİT (Doç.Dr.), Yurdağul MEHMETOĞLU (Prof.Dr.), Ahmet Yaşar OCAK (Prof. Dr.), Hakan OLGUN (Doç.Dr.), Mesut OKUMUŞ (Prof.Dr.), Reşat ÖNGÖREN (Prof.Dr.), Hakkı ÖNKAL (Prof.Dr.), Abdülkerim ÖZAYDIN (Prof.Dr.), Tahsin ÖZCAN (Prof.Dr.), Abdurrahman ÖZDEMİR (Prof.Dr.), Metin ÖZDEMİR (Prof.Dr.), Mehmet ÖZDEMİR (Prof.Dr.), Mehmet ÖZKARCI (Prof.Dr.), Mevlüt ÖZLER (Prof.Dr.), Hanefi PALABIYIK (Prof.Dr.), Hüseyin PEKER (Prof. Dr.), Selahattin POLAT (Prof.Dr.), Mehmet Saffet SARIKAYA (Prof.Dr.), Hüseyin SARIOĞLU (Prof.Dr.), A.Nedim SERİNSU (Prof. Dr.), Burhanettin TATAR (Prof.Dr.), Mustafa TAHRALI (Prof.Dr.), Mustafa TEKİN (Doç.Dr.), Nihat TEMEL (Prof.Dr.), Mustafa Zeki TERZİ (Prof.Dr.), Nuri TİNAZ (Doç.Dr.), Kasım TURHAN (Prof.Dr.), Süleyman TÜLÜCÜ (Prof.Dr.), Talip TÜRCAN (Prof.Dr.), Osman TÜREER (Prof.Dr.), Mustafa USTA (Prof.Dr.), Mazlum UYAR (Prof.Dr.), Yavuz ÜNAL (Prof.Dr.), İsmail Safa ÜSTÜN (Prof. Dr.), İsmail YAKIT (Prof.Dr.), Ahmet YAMAN (Prof.Dr.), Cafer Sadık YARAN (Prof.Dr.), Metin YASA (Doç.Dr.), Davut YAYLALI (Prof.Dr.), Nesimi YAZICI (Prof.Dr.), Hüseyin YAZICI (Prof.Dr.), Adem YERİNDE (Doç.Dr.), Yavuz YILDIRIM (Yrd.Doç.Dr.), Ali YILMAZ (Prof.Dr.), İsmail YİĞİT (Prof.Dr.), A.İhsan YİTİK (Prof.Dr.), Metin YURDAGÖR (Prof.Dr.), Ahmet YÜCEL (Prof.Dr.),

Yönetim Yeri / Administration Place

İskenderpaşa Mahallesi, Horhor Caddesi, Kavalalı Sokak, No:1 A-Blok 34080 Fatih / İstanbul.
Tel: (212) 532 60 20, Faks: (212) 532 62 07, e-posta: ilhdergi@istanbul.edu.tr

İÜİFD yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

İÜİFD'de yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları İÜİFD'ye ait olup, izinsiz olarak kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınmaz.

JFTIU is a biannual peer reviewed international journal.

Legal and scientific responsibility of the published articles belong to the author.

All rights of the published materials belong to JFTIU. These materials cannot be republished, duplicated or moved to an electronic environment partially or completely without permission.

http://dergipark.ulakbim.gov.tr/iulal

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

BAKARA SURESİ 106. AYET BAĞLAMINDA NESH-NES' İLİŞKİSİ /
THE RELATION OF NASKH AND NAS' IN THE CONTEXT OF
106TH VERSE OF AL-BAQARAH SURAH

Muhammed İsa Yüksek
7-40

İSLÂM İTİKADI VE TÜRK LİSÂNİ
MA'RUFTAN İYİLİĞE TÜRKÇE'NİN TEBDİLİNİN İTİKÂDÎ/KELÂMÎ MANASI /
ISLAMIC CREED AND TURKISH LANGUAGE FROM MA'RUF TO İYILIK; THE
THEOLOGICAL MEANING OF THE CHANGE IN TURKISH LANGUAGE

Muhammet Altaytaş
41-64

TEFSİR LİTERATÜRÜNDE MÜSLÜMAN KADINLARIN EHL-İ KİTÂB ERKEKLERİ
İLE EVLENME(ME)LERİ MESELESİ / THE MARRIAGE BETWEEN MUSLIM WOMEN
AND THE MEN BELONGING PEOPLE OF THE BOOK IN THE QUR'ANIC EXEGESIS
LITERATURE

Mustafa Şentürk
65-108

CHILDREN'S KHUTBAH AS A CONTRIBUTION TO CHILDREN'S LITERATURE /
ÇOCUK EDEBİYATINA BİR KATKI OLARAK ÇOCUK HUTBELERİ

Mustafa İsmail Bağdatlı
109-134

"جامع الدول" لمنجم باشي أحمد بن لطف الله وتاريخ دول العرب في عهد ثمانية سلاطين عثمانين نموذجاً
MUNEJJIM BASHI AHMED B. LUTF ALLÂH'S JÂMI ALDUWAL AND HISTORY OF
ARAB COUNTRIES

Hatice Arslan Sözüdoğru
135-164

TÜP BEBEK TEDAVİSİ ALMIŞ KADINLARIN DİNÎ BAŞA ÇIKMA SÜREÇLERİ VE DİNÎ
YAŞANTILAR ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA /
A QUALITATIVE STUDY ON THE PROCESS OF RELIGIOUS LIFE AND RELIGIOUS
COPING OF THE WOMEN WHO HAD IVF TREATMENT

Gülüşan Göcen
165-216

احتجاج الإمام السمرقندي بالحديث النبوي في كتابه تحفة الفقهاء كتاب الطهارة نموذجاً

AL-SAMARQANDI'S USE OF THE PROPHETIC HADİTH IN HIS TUHFAT AL-FUQAHĀ

Abdullah Tırabzon
217-250

AHMED HAMDİ AKSEKİ'NİN
BİR DEN FAZLA EVLİLİK (TEADDÜD-İ ZEVCÂT) KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMI /
THE APPROACH OF AHMAD HAMDİ AKSEKİ ON POLYGAMY
(TAADDUD-I ZAVCAT)

Abdullah Durmuş
251-276

**TOPLANTI, SEMPOZYUM, ÇALIŞTAY /
MEETING, SYMPOSIUM, WORKSHOP**

Uluslararası Kâtip Çelebi: İslâm Medeniyeti'nde Bibliyografya ve İlimler Tasnifi -Geçmiş ve Geleceği- Sempozyumu (İSAM, İstanbul, 6-8 Mart 2015)

Abdullah Taha ORHAN
277-280

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Michael Stausberg ve Steven Engler, eds. The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion, Londra ve New York: Routledge, 2011, 543 s.

Birsen Banu Okutan
281-284

Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür, Editör: Semih Ceyhan, İsam Yayınları, İstanbul, 2014, 1052 s.

Gökhan Arefeoğlu
285-288

AHMED HAMDİ AKSEKİ'NİN BİRDEN FAZLA EVLİLİK (TEADDÜD-İ ZEVCAÛT) KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMI

Abdullah Durmuş*

Öz:

Osmanlı Devletinin son devrinde sosyal ve iktisadi birçok konu tartışılmıştır. Sosyal alanda tartışılan konulardan biri de kadındır. Kadın konusunda da birden çok evlilik aydınlar arasında çokça dile getirilmiştir. Birden çok evlenmeyi Batıcı ve Türkçü aydınlar eleştirirken İslamcı aydınlar ise savunmuşlardır.

Ahmed Hamdi Akseki bu tartışmalarda İslam'da birden fazla evliliğe izin verildiğini savunur. Ancak ona göre adalet şartına kesinlikle uyulması gerekmektedir. Ayrıca devlet, birden çok evlenmek isteyen kişinin adalet şartını yerine getirip getiremeyeceğini araştırması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Kadın, Birden Çok Evlilik, İslamcılık.

Abstract:

The Approach of Ahmad Hamdi Akseki on Polygamy (Taaddud-i Zavcat)

In the late period of the Ottoman Empire many social and economic issues have been discussed by scholars of that time. Polygamy was frequently mentioned among intellectuals. Proponents of Westernization and Turkish nationalists criticized polygamy, but Islamists supported it.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku ve İslam İktisadi ve Finansı Ana Bilim Dalı.

In this context, Ahmed Hamdi Akseki argued that polygamy is permissible in Islam. But according to him, the justice among women absolutely must be considered. Also the state must inquiry the man who want to marry more than one about fulfilling the justice between his wives.

Keywords: Ottoman Empire, Woman, Polygamy, Islamists, Ahmed Hamdi Akseki.

I. Giriş

Osmanlı toplumunda Tanzimat sonrasında başlayan bazı düzenlemeler ile özellikle Sultan Abdülaziz'in tahtta bulunduğu yıllarda (1861-1876) toplumun değişik katmanlarında iktisadi, siyasi ve sosyal alanda önemli tartışmalar meydana gelmiştir.² Sosyal alanda gündeme gelen meselelerin başında Batı ile İslam dünyası arasındaki en önemli farklılıklardan biri olan "kadın" konusunun yer aldığı söylenebilir. Kadının toplum içindeki konumu, tesettürü, erkek karşısında eşitliği ve buna bağlı olarak sahip olacağı hukuki haklar yanında aile yapısı, ailede kadının statüsü, üzerinde en çok durulan konulardan olmuştur.³ Bu nedenle kadınla ilgili ıslahat çalışmaları daha Tanzimat Döneminde başlamıştır.⁴ Daha sonra Meşrutiyet döneminde modernleşme taraftarları bu konuya eğilmişlerdir.⁵ Hatta günümüzde dahi İslamcılık⁶ tartışmalarının merkezindeki en önemli tartışma konuları arasında "kadın" meselesi bulunmaktadır.⁷

Bu dönemde aydınlar Batıcılar, Türkçüler ve İslamcılar olarak üç grupta yer almışlardır.⁸ Aydınlar arasında yapılan tartışmalarda batıcıların görüşlerini

² Ramazanoğlu, Yıldız, "Osmanlı Kadın Hareketinde İslamcı Temalar", *Türkiye'de İslamcılık düşüncesi ve hareketi-Sempozyum tebliğleri*, İstanbul 2013, s. 129.

³ Kara, İsmail, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi-Sempozyum Tebliğleri*, s. 42.

⁴ Gündüz, Mustafa, *II. Meşrutiyetin Klasik Paradigmaları*, Ankara 2007, s. 42.

⁵ Ortaylı, İlber, "Osmanlı toplumunda kadın", *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi Ve Sosyal Değişim – Makaleler 1*, Ankara 2000, s. 67.

⁶ İslamcılığın ortaya çıkışı ve gelişimiyle ilgili olarak bk. Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi – Makaleler 4*, İstanbul 1991, s. 92.

⁷ Bk. Tekin, Mustafa, "İslamcılığın cinsiyeti : Değişim sürecinde İslamcı kadınlar", *Türkiye'de İslamcılık düşüncesi ve hareketi-Sempozyum tebliğleri*, s.550 vd.

⁸ Bk. Gündüz, Mustafa, *II. Meşrutiyetin klasik paradigmatları*, s. 27 vd.

daha çok İctihad, İslamcılarinkini Sebilür'-Reşad, Türkçülerinkini ise Türk Yurdu dergilerinde görmek mümkündür:

İslam'da birden çok evliliğe (teaddüd-i zevcât) izin verilmiş bulunması, Müslüman toplumlarda birden çok evlilikte bulunan bazı kişilerin yanlış uygulamaları ve kadınların haklarını çiğneyen olumsuz kimi durumlar geri kalmışlığın sebebini İslam dininde arayan Batıcı aydınların yoğun eleştirilerine sebep olmuştur. Batıcı düşünürler çok eşliliğin kalkması veya sınırlandırılmasına yönelik yazılar yazmışlardır.⁹ Yine o dönemde yazılan birçok romanda da benzer konular işlenmiştir.¹⁰ Bu eserlerde gençlerin birbirini tanıyarak evlenmeleri istenmiş, çok eşliliğin kadınlar aleyhine haksızlık doğurduğu teması işlenmiştir. Bu noktada Abdullah Cevdet ismi öne çıkmaktadır. Ona göre bu âdet Osmanlıya yabancılardan geçmiştir.¹¹ Celal Nuri ve Tahsin Nahid'e göre ise halifenin, taşıdığı birçok mahzur sebebiyle çok eşliliği yasaklaması gerekmektedir. Celal Nuri bu durumu devletin faiz hadlerini sınırlandırması uygulamasına benzetir.¹² Ona göre nasıl devlet belli bir oranı aşan faiz muameleleri yasaklamış ise aynı şekilde çok evliliği de yasaklamalıdır.¹³ Şemseddin Sami de birden çok kadınla evliliğe karşı çıkanlar arasındadır. O bu görüşünü aile saadetinin ancak tek eşlilikte olduğu, birden çok evlenilmesi halinde kadınlar arasında şiddetli kıskançlık ve nefret duygularının artacağı ve bunun erkeği de huzursuz edeceği gibi gerekçelere dayandırır. Ne var ki ona göre birden çok evliliğin dinen ve kanunen yasaklanmasının birçok mahzuru bulunmaktadır. O, kadının hasta olması, çocuk doğuramaması vb. sebeplerle teaddüd-i zevcata izin verilmesini gerekli görür. Ona

⁹ Ortaylı, İlber, "Osmanlı Toplumunda Kadın", *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi Ve Sosyal Değişim – Makaleler 1*, Ankara 2000, s. 65. Örneğin modern tiyatronun ilk eseri Şinasi Beyin yazdığı Şair Evlenmesi adlı eser, biraz nazik bir üslupla eski evlilik tiplerini yermiştir. Sonraki yıllarda da Ziya Gökalp İbiş Dayı adlı eserinde geleneksel evliliği yermiştir. A.e. s. 65, 67.

¹⁰ Romanların yapısı ve işlediği kadın konuları hakkında detaylı bilgi için bk. Mardin, Şerif, *Türk modernleşmesi – Makaleler 4*, İstanbul 1991, s. 33 vd.

¹¹ Gündüz, Mustafa, *II. Meşrutiyetin Klasik Paradigmaları*, Ankara 2007, s.186-188.

¹² Buradaki cümle ile devletin muamele-i şer'iyelerde uygulanan kâr oranlarını % 11 gibi bir haddin üzerinde uygulanmayacağı kararının kastedildiği anlaşılmaktadır.

¹³ İncegöl, Sümeyye, *Tanzimattan Günümüze Çok Evlilik Tartışmaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2008, s. 32.

göre İslam zaten çok evliliği emretmemekte, bilakis gayri meşru ilişkilerin önüne geçmek için sadece izin vermektedir.¹⁴

Türkçü aydınlar ise çok evliliğin kanunla yasaklanması gerektiği görüşünü dile getirirler. Esasen İslamcı aydınlardan sayılan Mansûrîzade Said de çok evliliğe karşı çıkma bakımından Türkçülerin fikrini benimsemiştir.¹⁵ O bu konuyu, içtihat, cevaz ve yasaklama bağlamında ele almış ve ulû'l-emre itaat kapsamında devlet tarafından yasaklanabileceğini ifade etmiştir.¹⁶

Buna karşı İslamcı aydınlar genel olarak, İslam'ın otantik anlayışı ile bazı Müslümanların yaptığı yanlış davranışların farklı olduğu ve yapılan hataların İslam'a mâledilmemesi gerektiğini, İslam'ın kadına en üst düzeyde önem verdiğini ve Kur'an'da zikredilen birden çok evliliğin emir değil yalnızca bazı durumlarda ve belli şartlarla geçerli olan bir ruhsat olduğunu dile getirmişlerdir.¹⁷

Bu noktada öne çıkan isimler, Şeyhu'l-İslam Musa Kazım,¹⁸ Mahmud Esad, Ömer Nasuhi Bilmen, Ahmed Naim, Fatma Aliye ve Ahmed Hamdi Akseki'dir. Örneğin Mahmud Esad, teaddüd-i zevcâtı savunmakta, bunun İslam'da bir mecburiyet değil, bir tercih meselesi olduğunu dile getirir.¹⁹ Ahmed Naim çok eşliliğin meşru olduğunu ve yasaklarla ortadan kaldırılamayacağını savunmuştur.²⁰ Fatma Aliye ise birden çok evliliğe karşı çıkmamakla birlikte

¹⁴ Şemseddin Sami, "Kadınlar", *Bir Elde İğne Bir Elde Kitap*, İstanbul 2008, s. 60-64.

¹⁵ İncegöl, Sümeyye, *Tanzimattan Günümüze Çok Evlilik Tartışmaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 33.

¹⁶ Mansurizade Said, "Taaddüd-İ Zevcât İslamiyet'ten Men Olunabilir", *İslam Mecmuası*, sy. 8, 1330, s. 238.

¹⁷ Mahmut Esat, Fatma Aliye, *Çok Evlilik*, s. 39.

¹⁸ Musa Kazım'ın kadın hakları, hürriyet ve eşitlik noktasındaki görüşleri için bk. Kara, İsmail, *Türkiye'de İslamcılık düşüncesi*, İstanbul 1987, I, 49 v.d. Musa Kazım'ın hayatı ve fetvaları hakkında geniş bilgi için bk. Koca, Ferhat, *Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin Hayatı ve Fetvaları*, İstanbul 2002, s. 29 vd. Musa Kâzım'ın II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki görüşleriyle İslamcılardan bazı konularda ayrışıp Batıcılara yaklaşmasıyla ilgili değerlendirme için bk. A.e. s. 233.

¹⁹ Mahmut Esat, Fatma Aliye, *Çok evlilik*, s. 39. Birden çok evliliği savunanlar ve reddedenlerin gerekçeleri konusunda daha fazla bilgi için bk. Akdaş, Hayrunnisa; Kahraman, Abdullah, "Tanzimattan II. Meşrutiyet'e Taaddüd-i Zevcâtı Savunanlar, Reddedenler ve Gerekçeleri", *Erzincan Üniv. Sos.Bil. Dergisi*, c. VIII, sy. 3, Yıl: 2015, s. 33 vd.

²⁰ Ahmed Naim, "Taaddüd-İ Zevcât İslamiyet'ten Men Olunabilir mi İmiş", *Sebilü'r-Reşad*, c. XII, sy. 298, Mayıs 1329, s. 216-221.

açıklama hususunda diğer aydınlar göre bazı çekinceler dile getirir. O, Mahmud Esad'a yazdığı cevabi mektuplarda bunlardan bazılarını işaret eder. Örneğin Hz. Peygamber ve halifelerin çok eşli olma tatbikatı ön plana çıkartılmaması gereken kişiye özel durumlar olup kadınların zaten birden çok evliliğe razı olduğu hallerdir ve genele teşmil edilmemelidir.²¹

İslamcı aydınlardan konu hakkında en çok görüş açıklayanlardan biri Ahmed Hamdi Akseki olmuştur. Aşağıda Ahmed Hamdi Akseki'nin bu konuda yazdığı makalelerden hareketle konu hakkında o dönemdeki tartışmalara ışık tutulmaya gayret edilecektir.

II. Genel Çerçeve

Ahmed Hamdi Akseki'nin²² teaddüd-i zevcât ile ilgili görüşlerini konuya ele alıp yayımladığı Sebilü'r-Reşâd adlı dergideki makalelerinden tespit etmek mümkündür.²³ O, konuya dair ilk makalesinde bu konuda yazı yazmasında başlıca iki sebep bulunduğunu ifade etmiştir. Bunlardan biri genel diğeri ise özeldir. Genel sebep Batılılar ile içeride bulunan ve İslam'ı kulaktan dolma bilgilerle avamdan öğrenen, Müslümanlığı bazı Müslümanların durumuyla mukayese ederek çirkin gösteren kişilerin fikirlerini tashih etme düşüncesidir. Özel sebep ise aynı derginin "Fıkıh ve Fetva" kısmında "Teaddüd-i Zevcât Hakkında İstifsar" başlıklı bir yazı olmuştur. Bu yazıya göre, Zâkircan adında Başkırt'lı bir genç Sebilü'r-Reşâd'a bir yazı gönderir. Mektupta söz konusu genç, toplumunda yaygın olan çok evlilikten dolayı kadınlar adına üzülür, Altay ve Kazan halkında da aynı durumu görünce konuyu araştırmaya başlar. Kur'an-ı Kerim'deki ilgili ayetlerin ifade ettiği ile toplumdaki uygulamanın birbiri ile uyuşmadığını, konunun esasını öğrenmek için ulemadan yardım

²¹ Mahmut Esat, Fatma Aliye, Çok evlilik, s. 69.

²² Akseki hakkında bilgi için bk. Kahraman, Abdullah, "Zor Zamanlarda Yapılabileceklerin En İyisini Yapan İslam Alimi: Ahmed Hamdi Akseki (1887-1951)", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 6, Yıl: 2005, s. 298.ve Bolay, Süleyman Hayri, "Ahmed Hamdi Akseki", *DİA*, II, s. 293-295.

²³ Ahmed Hamdi Akseki'nin tesettür ve kadın hakları konusundaki yaklaşımı hakkında detaylı bilgi için bk. Kara, İsmail, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, İstanbul 1987, II, 195 v.d.

istemek maksadıyla dergiye müracaat ettiğini belirtir.²⁴ Bu durum üzerine Ahmed Hamdi Akseki aşağıda detayları zikredilecek olan makaleler dizisini²⁵ kaleme almıştır.²⁶

O, öncelikle konuyu farklı açılardan incelemiş ve en kapsamlı değerlendirmesini ise son yazdığı makaleye bırakmıştır. Söz konusu dizide dikkat çektiği hususlar şöyledir:

Akseki ilk olarak bu meselede yapılan eleştirilerin nedenleri üzerinde durur. Ona göre birden çok evliliğe yönelik pekçok Batılının yönelttiği eleştiri, kötü niyetleri yanında, Kur'an'da zikredilen şartlara uymadan çok evlilikte bulunan bazı Müslümanların sebebiyet verdiği,²⁷ ailede haset, kin, buğz, kavga, kadınlara yönelik suistimallerle, genel ahlaka yönelik ihlallere ve netice olarak da sosyal hayatın fesada uğraması gibi olumsuz bazı durumlara dayanmaktadır.²⁸

Akseki konuya bir mukaddime olmak üzere başlıca üç şeyden bahseder: Bunlardan biri, ona göre tabii ilimlerle uğraşanların da kabul ettiği kadın ile erkeğin doğasının farklı olduğu gerçeğidir.²⁹ Erkekler kadınlara, kadınların erkeğe meyletmesinden çok daha fazla arzu duyarlar. Kadınların erkekten istediği ise daha çok sevgi, saygı ve onların beğenisini kazanmaktır. Bu duygu

²⁴ Gündüz, Mustafa, *II. Meşrutiyetin Klasik Paradigmaları*, Ankara 2007, s. 327. Naklen: "Taaddüd-i zevcât hakkında istıfısar", Sebilü'r-Reşad, c. XI, sy. 270, s. 150.

²⁵ Söz konusu makaleler, "İslamiyet ve Taaddüd-i Zevcât" başlığıyla Sebilü'r-Reşad adlı derginin Hicri 1329 yılındaki 11. cilt ve 276. sayısı ile başlamış ve sonraki sayılarla devam etmiştir.

²⁶ Taaddüd konusunda yazı yazan başka İslamcı yazarlar da bulunmaktadır. Bu yazarlar ve fikirleri hk. Bk. İncegöl, Sümeyye, *Tanzimattan Günümüze Çok Evlilik Tartışmaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2008.

²⁷ Şemseddin Sami esasen zaruri durumlar dışında birden çok evliliğe karşı olmakla birlikte bu konuda yöneltilen haksız eleştirilere karşı şöyle der: "Bir din veya bir kanun evâmîr ve nevâhisyle muaeze olunabilir, o din veya kanuna tabi olanların sû-i istimalatı ile muaezesi ise caiz değildir." Bk. Şemseddin Sami, "Kadınlara", *Bir Elde İğne Bir Elde Kitap*, İstanbul 2008, s. 65.

²⁸ Akseki, "İslamiyet ve Taaddüd-i Zevcât", *Osmanlıdan Cumhuriyete İslam Düşüncesinde Arayışlar*, İstanbul 1999, s. 272.

²⁹ Kadınlarla erkeklerin tabiatları itibarıyla farklı olduğu görüşü ve gerekçeleri hk. bk. Mahmut Esat, Fatma Aliye, *Çok Evlilik*, s. 39.

bulunmasaydı evlenmek istemeyen kadınlar mevcut durumdan çok daha fazla olurdu.³⁰

Ona göre bilinmesi gereken ikinci mukaddime kadın ve erkeğin birbirine meyletmelerindeki ilahi hikmet, insan türünün devam ettirilmesi gerçeğidir.³¹ Evlenmedeki asıl gaye de, -birlikte yaşama, kadının himayesi ve aile münasebetini tanzim gibi birçok fayda da bulunmakla birlikte- budur. O, kadın-erkek münasebetindeki asıl gayeyi bu şekilde belirledikten sonra birden çok evlenme konusuna bu açıdan bakar. Ona göre elli yaşından sonra kadının nesli devam ettirme (doğurganlık) fonksiyonunun sona ermesinden dolayı onların tabii ömürlerinin yarısının nesli devam ettirmeye elverişli olmayacağından evlilikteki asıl gaye bu yıllar açısından gerçekleşmemiş olacaktır.³²

Akseki, bu noktada batılı filozoflardan bir nakille nesli devam ettirme bakımından kadın ile erkek arasındaki farka işaret eder. Verilen örneğe göre bir erkeğin bir yıl boyunca yüz kadınla beraber bırakılması halinde yüz insan elde etmek mümkün olduğu halde, bir kadının yüz erkekle birlikte tutulması halinde ise ancak bir çocuk dünyaya gelecektir. Hatta bir spermin diğeri tarafından ifsat edilmesi ihtimalinden dolayı tek bir çocuk bile olmaması mümkündür. Akseki, bu durumdan teaddüd-i zevcâtın tabiat kanunlarına tamamen uygun olduğu neticesine ulaşmıştır.³³

Üçüncü mukaddime ise kadın ve erkek nüfusu arasındaki sayı farkı konusundadır. Normal nüfus oranlarına bakıldığında kadınların erkeklerden fazla olması bir yana, erkeklerin, askerlik, savaş, geçim temini vb. sebeplerle hastalık ve ölümlerle daha çok karşılaşması sebebiyle evlilikten geri kalması da bir gerçek-

³⁰ Akseki, "İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât", s. 274.

³¹ Çok eşliliği savunanlar arasında bulunan Mahmut Esad da evlilikten maksadın, zürriyetin devamı ve türün devamı olduğunu, sadece şehevi arzuların tatmini olmadığını belirtir. Bk. Mahmut Esat, Fatma Aliye, *Çok evlilik*, s. 41. Fatma Aliye ise bu tür bir gerekçelendirmeye itiraz eder. Bk. a.e. s. 70-71.

³² Akseki, "İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât", s. 275. Çok evliliği savunan diğer bir alim Musa Kazım'dır. Onun yaklaşımına göre, çok evliliğin meşru kılınması, neslin devamı yanında birinci eşinin hastalık vb. bir mazereti bulunan kocanın iffetli olmasını sağlama gibi önemli bir fayda daha sağlamaktadır. Bk. Musa Kâzım, "Hürriyet-Müsavât (Çok Evlilik)", *Sırat-ı Müstakîm*, sy. 4, Yıl: 1324 s.54.

³³ Akseki, "İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât", s. 276.

tir.³⁴ Bu nedenle birden çok evlenmeye izin verilmezse birçok kadın evlenmekten ve çocuk sahibi olmaktan mahrum kalır. Böyle bir durum da onların, bedenî ve aklı bir çok hastalıkla karşılaşmasına, dolayısıyla da insanlık için nimet olan kadınların, toplum üzerinde bir yük halini almasına sebebiyet verir. Evlenemeyip arzularına hakim olamayan kadınlar ise birçok musibeti beraberinde getirecek olan zinaya razı olacaklardır.³⁵ Nitekim birden fazla evliliğe izin verilmeyen Avrupa ülkelerinde bu tür felaketler iyice artmıştır. Hatta bazı Batılı bilgin ve filozoflar buna çare bulmak için risale ve makaleler yazmaktadırlar. Bazıları ise tek çözüm yolunun teaddüd-i zevcâta izin vermek olduğunu açıkça söylemişlerdir. Daha şaşılacak olanı ise bazı İngiliz kadın yazarların da bu fikre iştirak etmeleridir. Çünkü ona göre kadınlar, maslahat ve bürhandan ziyade, vicdan ve şuuruları gereği ile hareket ettikleri için birden fazla evlilikten doğal olarak nefret ederler.³⁶ Netice olarak hem toplumun hem de kadınların maslahat ve menfaatinden dolayı –zaruret halinde- birden fazla evliliğe cevaz verilmesi gerekir.³⁷

Akseki'nin çok eşlilik konusunda ileri sürdüğü diğer bir gerekçe kadının ancak bir erkeğin himayesinde yaşayabileceği, ev reisinin erkek olmasının gerekliliği ve ev geçiminin erkeğin üzerindeki bir yükümlülük olduğu anlayışı olmuştur. O, bu durumu akl-ı selimin ve fıtratın tabii bir sonucu olarak görür. Çünkü erkek, bedenen, aklen ve ruhen kadından daha güçlüdür. Diğer yandan aileye maişet temini için çalışmaya ve onları bir takım tehlikelerden korumaya kadına göre daha çok güç yetirebilir. O bu noktada şu ayeti delil olarak getirmiştir:

³⁴ Benzer bir tespit için bk. Şemseddin Sami, "Kadınlar", *Bir Elde İğne Bir Elde Kitap*, İstanbul 2008, s. 59.

³⁵ Bu konuda Mahmut Esad da çok eşliliğe izin verilmemesi sebebiyle evlenemeyip korumasız kalan kadınların fuhşa sürüklenebileceği endişesini dile getirir. Bk. Mahmut Esat, Fatma Aliye, *Çok evlilik*, s. 39.

³⁶ Fatma Aliye, bu noktada birden çok kadınla bir arada bulunmak istemeyen kadınların "talak" kurumu sayesinde boşanmak suretiyle buna katlanmak zorunda olmadığını, İslam'da Hıristiyanlıktaki gibi talak bulunmaması sebebiyle zarar görmeyeceğini ve böyle bir açıklamanın muarızları daha çok ikna ettiğini dile getirir. Bk. Mahmut Esat, Fatma Aliye, *Çok Evlilik*, s. 72.

³⁷ Akseki, "İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât", s. 277-278.

*“Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur.”*³⁸ Burada Akseki'nin ayetteki “kavvâm” kelimesine “yönetici ve koruyucu” anlamı verdiği görülmektedir.

Akseki bu konuda biri Muhammed Abduh, diğeri Ferid Vecdi'den olmak üzere kendisinin de katıldığı anlaşılan iki görüş nakleder: Abduh'a göre Allah kadınları ev işleri için yaratmıştır,³⁹ evde reis erkektir. Bundan dolayı kadının akli da, ev işlerini idare için gerektiğinden daha fazla değildir.⁴⁰ Ferid Vecdi'ye göre ise kadının insan hayatında büyük bir görevi vardır ki o da insan türünün devamını temindir. Kadın hamilelik süresince harici hiçbir işle meşgul olamaz.⁴¹

Akseki, kadın ve erkek cinsi hakkındaki farka ilişkin ayrıca şu hususları vurgular:

Erkek ve kadın, aralarında ittifak, ülfet ve muhabbet gerçekleşsin ve biri diğerine hakim olabilsin diye güç, akıl, tedbir ve cisimlerinin terkibi bakımından farklı yaratılmıştır. Eğer kadın ve erkek her bakımdan eşit yaratılmış olsaydı birbirlerinden nefret ederler, evlenmezler bu sebeple de dünyada ne nizam ne de medeniyet olurdu. Fıtrat, erkeğin kadına hakim olmasını gerektirmektedir. Kadını erkeğe eşit veya erkekten üstün tutmaya çalışmak bir nevi cinnettir ve tabiat kanununa aykırı olur. Bununla beraber kadın, erkeğin istediği gibi elinde çevirebileceği bir alet gibi de görülmemelidir.⁴²

Akseki meseleye “insanlık gelişim tarihi” ve “İslam'dan önce Araplar-daki durum” olmak üzere iki açıdan yaklaşır.

³⁸ Nisa, 4/34.

³⁹ Dönemin anlaşışında kadınların görevleri genellikle ev işleri olmuştur. Örneğin Şemseddin Sami, bu durumu şöyle özetler: “Kadın ailenin müdürü, sahibi, velisi, muhafızı, amiridir.” Bk. Şemseddin Sami, *Bir Elde İğne Bir Elde Kitap*, s. 100-101.

⁴⁰ Bu yargının yanlış bir genelleme olduğunu ve vakıânın da bunu çok açık bir şekilde yaladığını söyleyebiliriz.

⁴¹ Akseki, “İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, s. 280-281.

⁴² Akseki, “İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, s. 284-285, 287.

İlkel kabilelerde kadınlar erkeklerin müşterek bir hakkı olarak görülüyordu. Bu sebeple bir çocuk doğduğu zaman babasının kim olduğu bilinmiyordu. Dolayısıyla o dönemlerde aile reisi de yalnızca anne olarak kabul ediliyor ve çocuk da anneye nispet ediliyordu. İnsanlık ilerledikçe kadınları “kendine mahsus kılma” anlayışı gelişti. Bu noktada ilk olarak bir kabilenin kadınları yalnızca o kabileye mahsus kılınmıştı. Diğer yandan erkekler sınırsız sayıda kadını kendine tahsis edebiliyordu. Buna bağlı olarak da aile reisliği erkeğe geçti.

Batılıların insanlık telakkisinde bir erkeğin yalnızca bir kadınla evlenmesi yönündeki anlayış⁴³ bulunduğunu dile getiren Akseki, tabii ve ictimai arızalar, kadınların bazı maslahat ve menfaatlerinin bulunması⁴⁴ ile erkeğin birden çok kadına olan meyli gibi durumlar sebebiyle bu fikre bir kayıt getirmekte ve çok evliliği savunmaktadır.⁴⁵

Ona göre insanlığın gelişim tarihi incelendiğinde ve bütün milletlere bakıldığında ekseriyetle yalnızca bir kadınla yetinen erkek bulunmamaktadır.⁴⁶ Batılıların birden çok evliliğin kötü olduğu şeklindeki anlayışlarına itiraz eden Akseki, “bu fikri savunan Avrupalılardan yüz bin tanesinde acaba bir kişi var

⁴³ Mahmut Esad'ın batının mevcut anlayışının Yunan ve Romalılardan kaynaklandığı, Hıristiyanlığın ve Museviliğin özünde böyle bir düşünce bulunmadığı yönündeki görüş ve açıklamaları için bk. Mahmut Esat, Fatma Aliye, *Çok Evlilik*, s. 55 vd.

⁴⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, örneğin kadının diğer eşlerle işleri paylaşmasını onun için bir yarar olarak görmekte bu vesileyle kadının daha rahat bir yaşam sürebileceğini, çocuk sayısının artması sebebiyle doğması muhtemel erkek çocuklarla eve gelecek ek gelirler sayesinde de ev ekonomisinin rahatlayacağını dile getirmektedir. Bk. Bilmen, Ömer Nasuhi, “Teaddüd-i zevcat müessesesi ictimaiyesi 2”, s.294.

⁴⁵ Akseki, “İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, s. 291.

⁴⁶ Akseki, “İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, s. 290. Çok evlilik tartışmalarına doğrudan katılan fıkıh alimlerinden biri olan Ömer Nasuhi Bilmen de esasında Hıristiyanlık ve Yahudilik'te de teaddüd-i zevcatın kabul edildiğini ayrıca Hz. İbrahim, Hz. Yakup ve Hz. Süleyman gibi birçok peygamberin de çok evli olduğunu vurgulamıştır. Bk. Bilmen, Ömer Nasuhi, “Teaddüd-i Zevcat Müessesesi İctimaiyesi 1”, *Sebil'ür-Resad*, c.23, Yıl: 1340, s.274-275.

mı zina etmemiş olan?"⁴⁷ şeklinde bir istifham-ı inkârî ile onlarda teori ile pratiğin uyuşmadığına işaret etmekte ve bu yönde bir eleştiri getirmektedir.⁴⁸

Meselenin İslam'dan önce Araplardaki durumuna gelince; cahiliye dönemi⁴⁹ Araplarında aslen evlilik meşru kabul ediliyordu.⁵⁰ Aile reisi erkekti ve çocuğun nesebi de babaya bağlanıyordu. Bir kadının farklı erkeklerle teması zina olarak değerlendirilirdi. Zinayı genellikle cariyeler yapardı. Hür kadınlarda zina olayına nadiren rastlanırdı. Hür kadın ancak kocası izin verirse zina ederdi. Kadının zina etmesi ayıp kabul edilirken, erkek böyle değerlendirilmezdi. O dönemde teaddüd-i zevcat sınırsız olarak uygulanıyordu ve herhangi bir şarta bağlı değildi.⁵¹

Akseki, İslam'ın zinanın her türlüşünü yasak etmesini, bu konuda kadınla erkek arasında fark gözetmemesini vurguladıktan sonra daha önce zikredilen bazı zaruri sebepler ve belli şartlarla İslam'da birden çok evliliğe izin verildiğini, böyle olmasaydı o dönemde erkeklerin İslam'ı kabul etmesinin çok güç olacağını ifade etmiştir. Ona göre teaddüd-ü zevcat meşru kılınmamış olsaydı Müslüman ülkelerde de zina⁵² çokça vuku bulurdu.⁵³

⁴⁷ Ömer Nasuhi Bilmen de, batının, çok eşliliğe karşı çıktığı halde metres hayatını uygulamasıyla içine düştüğü çelişkiye işaret edenler arasında yer alır. Bk. Bilmen, Ömer Nasuhi, "Teaddüd-i Zevcat Müessesesi İctimaiyesi 2", *Sebil'ür-Resad*, c.23, Yıl: 1340, s.293.

⁴⁸ Akseki, "İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât", s. 292. Çok eşliliğe şiddetle karşı çıkanların hiçbirinin tek eşli olmadığı, onların kadınlara şirin görünmek için bunu yaptığı ve birçoğunun bir "dost"u olduğu yönündeki iddia hk. bk. Mahmut Esat, Fatma Aliye, *Çok evlilik*, s. 45.

⁴⁹ Çok eşlilik konusunda cahiliyeden de çok ilkel bir yaklaşım şöyledir: Birâderâne teaddüd-i evzac denilen bu yapıya göre babanın mirası yalnız büyük kardeşe kalmakta, yalnız onun evlenme hakkı olmakta ve çok eşle evlenebilmektedir. Diğer erkek kardeşler ise büyük abinin eşlerinden birinden istifade hatta birini benimseme hakkına sahip olmaktadır. Bu nevi bir aile yapısının Yemen'de ve Tibet'teki bir ailede bulunduğu söylenmiştir. Bk. Gökâl, Ziya, *Makaleler 9*, İstanbul 1980, s. 121.

⁵⁰ Cahiliyye ve Hz. Peygamber dönemindeki çok evlilik uygulamaları hk. detaylı bilgi için bk. Demircan, Adnan, "Cahiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", *İstem*, sy. 2, Yıl: 2003, s. 9 vd.

⁵¹ Akseki, "İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât", s. 292. Benzer bir yaklaşım Şemseddin Sami'de de bulunmaktadır. O da birden çok evliliğin İslam'dan önce sınırsız olduğu, İslam'ın bunu sınırlandırdığı, yanlış durumların İslam'ın özünden değil, suistimallerden kaynaklandığını vurgular. Bk. Şemseddin Sami, "Kadınlar", *Bir Elde İğne Bir Elde Kitap*, s. 64-65.

⁵² Çok eşliliğe izin verilmemesi halinde kadının hayırlı durumunda sabredemeyen kişilerin zinaya düşme endişesi hk. bk. Mahmut Esat, Fatma Aliye, *Çok evlilik*, s. 44.

⁵³ Akseki, "İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât", s. 293-294.

III. Akseki'nin Teaddüd-i Zevcât İle İlgili Ayet Hakkındaki Yorumu

Birden çok evliliğin Kur'an'da zikredildiği ayette şöyle buyrulmuştur:

“Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katarak (kendi malınızmış gibi) yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahdır. Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız bir tane alın yahut sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır. Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile (cömertçe) verin; eğer gönül hoşluğu ile o mehrin bir kısmını size bağışlarsa onu da âfiyetle yiyin.”⁵⁴

Ahmed Hamdi Akseki ayetin sebab-i nüzûlu hakkında müfessirlerden naklen şöyle bir bilgi verir:

Söz konusu ayet Benî Gatafan'dan bir kişi hakkında nazil olmuştur. Bu kimsenin velayeti altında yetim olan amcasının oğlu bulunuyordu. O rüşd çağına gelip kendisine ait malı talep edince amcası bu malı ona vermekten kaçındı. Bunun üzerine yukarıdaki ayet nazil oldu. Daha sonra amca, “Büyük günahattan Allah'a sığınırız” diyerek ona malını verdi.

Akseki'nin kendisinden çokça alıntıda bulunduğu ve müfessirîn-i kiram niteliyesiyle ifade ettiği Muhammed Abduh ise ayete şöyle bir yorum getirmiştir:

“Cenab-ı Hak bu ayet-i kerimede mallarını yetimlere vermekle emrediyor ki bundan maksat, yetimlerin malını yalnız kendilerine verip, onların malından hiç kimsenin yememesidir. Binaenaleyh, rüşd yaşına ulaşıncaya kadar giyecek ve nafakalarına lazım gelen miktarlar sarf olunur, geriye birikmiş olarak kalan şey de rüşd yaşına ulaşıncaya kendisine teslim edilir. Yetimin malından gerek velisinin, gerek başkalarının hiçbir suretle istifade etmeleri caiz değildir. O halde ayet-i kerimeden maksat, yetimin malını

⁵⁴ Nisa, 4/2-4.

muhafaza ve o maldan yalnız yetimin intifa eylesesidir; çünkü yetim zayıf olduğu cihetle malını muhafazaya, hukukunu müdafaya kadir değildir.”

Akseki buradaki birinci ayet ile cahiliye zamanında yetimlere reva görülen zulüm ve haksızlığın tamamen yasaklandığını beyan edildiğini, ikinci ayet ile ise, “Eğer yetimler hakkında adalet edememekten korkarsanız, yetim olmayıp da sizin için tayyib, helal olan kadımlardan ikişer, üçer, dörder adet eş edinin. Eğer bunlar arasında adalet edememekten korkarsanız, birden ziyade almayın, yahut da elinizde bulunan cariye ile iktifa edin. Bu cihet zulüm ve haksızlıkta bulunmamanıza daha yakındır (Eğer böyle yaparsanız zulüm ve haksızlıktan kurtulursunuz). Kadınlara, üzerinize vacip olan mehr-i müsemmayı verin. Eğer onlar rızalarıyla mehirlerinden size verirlerse onu istediğiniz gibi yeyiniz.”⁵⁵

Akseki, yukarıdaki ayette de ilk zikredilen ayette olduğu gibi yetimlerden bahsedilmesinden hareketle ayetteki ilahi maksadı tespit için sebep-i nüzûle müracaatı gerekli görür. Ayetin inişine sebep olarak, Sahihayn, Sünen-i Neseî, Beyhaki ile, Taberi, İbn Münzir, İbn Ebî Hatim tefsirlerinde Urve b. Zübeyr'den şöyle bir olay nakledilir⁵⁶: Urve, halası Hz. Aişe'ye söz konusu ayet hakkında soru sorar. O'nun, Urve'ye verdiği cevaptan anlaşıldığına göre cahiliye döneminde bir kişi, vesayeti altında bulunan bir yetimin malı ve güzelliğinin hoşuna gitmesi halinde onu başkasıyla değil, kendisi ile evlendirirdi. Fakat bu yetimlere de emsal mehirlerini vermez, daha düşük bir miktar öderdi. İşte bahsi geçen ayet böyle davranışları yasakladı, nafaka ve mehir konusunda adaletle riayet edilmedikçe veli ve vasilerin, sorumlu oldukları yetimlerle evlenmesinin caiz olmadığını, yetimler dışındaki kişilerden ise dörde kadar evlenebileceklerini bildirdi. Ne var ki bu izin de hiçbir kayıt ve şart olmadan yapılmış bir muhabalat değil. Hanımlar arasında adalet şart koşulmuştur.

⁵⁵ Nisa, 4/3-4.

⁵⁶ Akseki, sebep-i nüzul ile ilgili olarak farklı rivayetlerin bulunduğunu ifade etmekle birlikte anlam olarak bunların hepsinin bir noktada birleştiğini belirtir. Bk. “İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, s. 300.

Sebeb-i nüzülü dikkate alarak Akseki'nin ayetten çıkardığı anlam kendi ifadesi ile şöyledir:

“Eğer siz, vesayetiniz altında bulunan yetimleri nikah eder, yakınlık dolayısıyla mallarını yemekten, mehirleri hususunda adaleti ifa edememekten korkarsanız **onları almayın da yetim olmayanlardan ikiye, üçe, dörde kadar nikah edin**. Eğer bunlar (kadınlar) arasında da adalet yapamamaktan korkarsanız birden ziyade almayın yahut hiç almayıp elinizde mülkünüz olan cariye-ler ile iktifa edin.”⁵⁷

Ayetin sebeb-i nüzülü hakkında İbn Cerir'de zikredilen rivayet ise şöyledir:

“Yetimlere verin ...” ayeti nazil olduktan sonra insanlar, yetim malı konusunda günah işlemekten sakınmaya ve acınmaya başladılar, onlara haksızlık yapmaktan korktular fakat kadınlar hakkında adaletsizlik yapmaktan hiç korkmuyorlardı. Sekiz, on, hatta daha da fazla, istedikleri kadar kadınlara evleniyorlar ve adaletli davranmıyorlardı.⁵⁸ Bu yoruma göre ayetin anlamı şöyle olmaktadır:

“Yetimler hakkında adalet etmemekten nasıl korkuyorsanız, kadınlar hakkında da adalet etmemekten öylece korkun da yalnız birden dörde kadar nikah edip bundan ziyadesini nikahınız altına almayın, eğer birden ziyadesi arasında da adaleti ifa edememekten korkarsanız, birden ziyadesini nikah etmeyin, yahut elinizde bulunan cariye ile iktifa edin.”⁵⁹

Said b. Cübeyr, Süddi, Katade ve İbn Abbas'tan, kendi görüşünü teyid eden rivayetler aktaran İbn Cerir en evla olanın yukarıda zikrettiği görüş olduğunu ifade eder. Çünkü ona göre Allah Teâlâ birinci ayette yetimlerin malını haksız bir şekilde yemeyi ya da başkalarının malı ile karıştırmayı, daha sonra

⁵⁷ Akseki, “İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, s. 300.

⁵⁸ İslam'ın asıl yapmak isteği, o gün sınırsız olan eş sayısını dört ile sınırlandırmak olduğu konusunda başka bir değerlendirme için bk. Bilmen, Ömer Nasuhi, “Teaddüd-i zevcat müessesesi ictimaiyesi 1”, s. 275.

⁵⁹ Akseki, “İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, s. 301.

da (ikinci ayette) kendisinden korkarak (yetimlerle ilgili) zulümden vazgeçtikleri gibi kadınlarla ilgili haksızlıklardan da vazgeçmelerinin gerekli olduğunu ve bunun nasıl olacağını beyan etmiştir.

Akseki, İbn Cerîr'in yorumuna göre söz konusu ayetin doğrudan doğruya kadınlar arasında gözetilmesi gereken adalet ve evlenilecek kadınların sayısını azaltmak hakkında olduğunu dolayısıyla ayetin bu mesele için nazil olduğunu ifade eder.⁶⁰

Akseki'nin bu konuda tercih ettiği yorum şöyledir: Nisa Suresi 2-4. ayetlerde yetim mallarının korunması ve bundan hemen sonra da iki, üç ve dörde kadar birden çok evlenebilmenin meşruluğunu ifade eden hükümler bulunmaktadır. Allah Teâla bu ayetlerde yetimler ve kadınlar gibi haklarını koruma hususunda zayıf olan kişilerin hukukunu açıklamaktadır. Ona göre konuyla ilgili birinci ayet doğrudan doğruya yetimlerle, ikincisi ise yetimler münasebetiyle kadınlarla ilgilidir.⁶¹

Akseki'nin ayete yönelik yorum –Abduh'un da tercihi minvalde- Hz. Âişe'den gelen rivayeti esas almaktadır. Buna göre ayette teaddüd-i zevcat meselesi asâleten değil, tâbî olarak zikredilmiştir. Asıl maksat yetimlerle ilgili hükümleri bildirmek olduğu halde bu konuda ilave olarak zikredilmiştir.⁶² Dolayısıyla birden çok evliliğin caiziyeti müstakil bir hüküm olarak değil, tebean ve bi'l-münasebe zikredilen bir husustur.⁶³ Ayette geçen "eğer gönül hoşluğu ile o mehrin bir kısmını size bağışarlarsa, onu da âfiyetle yiyin"⁶⁴ ifadeleri de bunu teyit etmektedir. Netice olarak ilgili ayet teaddüd-i zevcâtı emretmemekte, emsal mehir vermeden veya eksik vererek yetimlerin malına tamah ederek onlarla evlenmeyi, haksız bir şekilde onların malını yemeyi ya da mallarından istifade etme süresini uzatmak için evlenmelerine mani olmayı ve adalete riayet

⁶⁰ Akseki, "İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât", s. 301.

⁶¹ Bu konudaki diğer bir yoruma göre ise ilk ayet doğrudan yetim malı, ikinci ayet ise asıl olarak yetimin nefsi, tebeî olarak ise malı hakkındadır. Bk. Akseki, "İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât", s. 298.

⁶² Akseki, "İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât", s. 301.

⁶³ Akseki, "İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât", s. 298.

⁶⁴ Nisa, 4/4.

etmeden birden fazla kadını bir nikah altında birleştirmeyi yasaklamakta yani cahiliye dönemindeki kadınlara ve yetimlere yönelik haksızlıkların hepsini kökünden yok etmeyi amaçlamaktadır.⁶⁵

Urve b. Zübeyr'in Hz. Âişe'den naklettiğine göre yukarıdaki ayet nazil olduktan sonra bazı sahabiler kadınlar hakkında Hz. Peygamber'den fetva isteyince şu ayet indirilmiştir:

“Senden kadınlar hakkında fetva istiyorlar. De ki: Onlara ait hükmü Allah açıklıyor. Kitap'ta kendileri için yazılmış (mirası) vermeyip nikahlamak istediğiniz yetim kadınlar, çaresiz çocuklar ve yetimlere karşı âdil davranmanız hakkında size okunan ayetler (Allah'ın hükmünü açıkça ortaya koymaktadır). Hayırdan ne yaparsanız şüphesiz Allah onu bilmektedir.”⁶⁶

Akseki, meselenin yeterince açık olduğunu vurgulamakla birlikte Abdüh'a atıfla şöyle bir açıklama lüzumu da hissetmiştir. Ona göre teaddüd-i zevcât, evlilik yolu ile bile olsa yetimlerin malını yemeyi yasaklama bağlamında zikredilmiştir. Buna göre Allah Teâlâ, “Ey kullarım! Yetim olan karınızın malını yemekten nefsinizde korku hissederseniz, yetimler ile evlenmemek lazımdır. Çünkü Cenâb-ı Hak, yetim olmayan kadınlardan dörde kadar evlenmenizi mubah kılmış, sizleri yetim olanlardan müstağni kılmıştır. Lakin iki veyahut – dörtten ziyade olmamak üzere- daha ziyade zevceler arasında adalet edememekten korkarsanız yalnız bir tane ile yetinmeniz üzerinize vaciptir.”⁶⁷

Birden çok evliliği düzenleyen ayetlerden Akseki'nin çıkardığı sonuçları kendi ifadelerinden alıntılar da yapmak suretiyle şöylece ortaya koymak mümkündür:⁶⁸

⁶⁵ Akseki, “İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, s. 302.

⁶⁶ Nisa, 4/127.

⁶⁷ Akseki, “İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, s. 302-303.

⁶⁸ Akseki, “İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, s. 304. Bir sonraki başlığa kadar olan kısımdaki tırnak içinde ve daha küçük puntolarla yazılan alıntı ifadelerin tamamı aynı eserin s. 304 ve devamından iktibas edilmiştir.

- Birden çok evlilik, hakkında sıkı kayıt ve şartların bulunduğu fakat ihtiyaç hissedildiğinde ise başvurulması mubah olan bir uygulamadır. Fakat adaletin yerine getirileceğinden emin olunmalıdır.

“Her kim şu iki ayeti dikkatle düşünürse, yakînen bilir ki, İslamiyette teaddüd-i zevcât, kendisinde pek şiddetli tazyik gösterilen bir şeydir. İhtiyaç hissettikten sonra adalet edeceğine emin olmak şartıyla mubah olan zaruretlerden bir zarurettir.”

- Uygulamadaki teaddüd-i zevcât ile Kur'an-ı Kerim'de belli kayıt ve şartlar getirilerek meşru kılınan arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bundan dolayı birçok müslümanın yaptığı şekliyle birden çok evlilik meşru değildir.

“... Kur'an-ı Kerim'de zikredilen bu kadar kayıt ve şart düşünülürse bugün birçok kimselerde görülen teaddüd-i zevcât, katiyen meşru değildir. Çünkü şer'-i şerifin itibar ettiği şartlar bulunmamaktadır.”

- Birden çok evliliğin yaygınlaşması toplumda aile içi ve aile dışı birçok mefsedete yol açmaktadır.

“... Bir erkeğin iki kadını bulanan evlerde –ekseriyetle- nizam ve intizam yoktur; o evin hiçbir hali dosdoğru değildir. Belki erkek kadınlarıyla birlikte –sanki her birisi yekdiğerine düşman gibi- evin bozulmasına katkıda bulunur. Sonra evlatlar meydana gelerek bazısı bazısına düşman olurlar. Bu suretle teaddüd-i zevcattın zararları, fertlerden evlere, evlerden de ümmete intikal ediyor. Zamanımızda teaddüd-i zevcattan doğan musibetleri, felaketleri ayrıntısıyla anlatacak olsak müminlerin tüyleri ürperirdi. Özetle hırsızlık, zina, yalancılık, hıyanet, korkaklık, müzevirlik, belki katil, hatta evladın babasını, babanın evladını, kadının kocasını, erkeğin de karısını katletmesi gibi birçok şeyler vâkidir, mahkemelerde sabittir.”

- Bazı Müslümanların yanlış yöndeki uygulamaları İslam'a zarar vermez.

“Bunların (yanlış uygulamalar) hepsi vâki olmakla beraber bunlardan İslam dini, Kur’an-ı Mübin zerre kadar lekelenemez. Dinin aksine davranışlarından dolayı Müslümanlığı kötölemek doğru değildir.”

IV. Birden Çok Evlilik İçin Yeterlik Şartı Ve Adalet

Akseki’ye göre birden çok evlilik için gerekli olan “adalet” şartından önce kişinin buna salahiyetinin olup olmadığına bakılmalıdır. Zira adalet, sadece bu yeterliliğe sahip olanlarda aranır.⁶⁹

O, evlenmeye ehil olup olmama bakımından erkekleri üçe ayırır:

1.Evlilik sorumluluğunu yerine getiremeyecek derecede fakir olanlar:

Bu grupta bulunanların bir eşle evlenmeleri bile mahzurludur. Zira ev idare etmenin verdiği sorumluluk yeterli mali güce sahip olmadıkları için bu kişileri hırs, hıyanet, hırsızlık vs. birçok günaha sevk edebilir. Dolayısıyla bu tür kimselerin sabırlı olmaları, istiğfarda bulunmaları, oruç tutmaları ve gerekli imkanı bulana kadar iffetlerini korumaları gerekmektedir.

2.Evlenmeye gücü yetmekle birlikte birden fazla eşi idareye gücü yetmeyenler. Bu nitelikte bulunanların yalnızca bir eşle yetinmeleri vaciptir.

3.Teaddüd-i zevcâta güç yetirebilecek derecede zengin olanlar:

Bu grupta yer alan erkeklerin adalet şartını yerine getirmek şartıyla birden çok eş almaları mubahtır. Eğer bu nitelikteki kişilere izin verilmemiş olsaydı “her yerde kendisine adaleti düstur-i hareket kabul eden şariat-ı İslamiye, adalete riayet etmemiş, neslin çoğalması, kadınların himayeye muhtaç olmaları, içtimai, medeni bazı meseleleri göz önünde bulundurmamış olurdu.”⁷⁰

Akseki’nin Muhammed Abduh’tan aktardığı ve kendisinin bağlama bakılırsa katıldığı görüşün anlaşıldığı görüşe göre, teaddüd-i zevcatın meşru olması

⁶⁹ Akseki, “İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, s. 306.

⁷⁰ Akseki, “İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, s. 307.

adalet şartının yerine getirilmesine bağlıdır.⁷¹ Bu sebeple birden çok evlenmek isteyen kişinin bu şartı yerine getirip getiremeyeceğinin araştırılması vaciptir.⁷²

Burada hemen ifade etmek lazımdır ki Akseki'nin öngördüğü, örneğin birden çok evliliğe karşı çıkanlardan Mansurizade Said'in talep ettiği türden,⁷³ devletin büsbütün bu müesseseyi yasaklaması değil, sadece kişinin önce evlenmeye sonra da adâlet şartını yerine getirmeye gücünün bulunup bulunmadığını tespitten ibarettir.⁷⁴

Eşler arasında gösterilmesi gereken adaletin mahiyeti, kapsamı ve herkes tarafından yerine getirilebilecek düzeyde kolay olup olmadığı noktasında Akseki, Muhammed Abduh'un "Teaddüd-i Zevcatta Şeriatın Hükümü" adlı makalesinden uzunca bir alıntıda bulunur. Akseki'nin yaklaşımını da ortaya koyması açısından burada Abduh'un ifadelerine⁷⁵ kısmen de olsa yer vermek istiyoruz:

"Kadınlar arasında adaleti ifaya güç yetireceğini bilen kimseler için dört kadını nikahları altında cemetmeyi şeriat-ı Muhammediyeye mubah kılmıştır. Fakat dediğimiz gibi adaleti ifa edebileceğine mutmain olmalı. Eğer böyle olmazsa birden fazlasını alması caiz değildir. Cenab-ı Hak, "*Haksızlık yapmaktan korkarsanız, bir tane alın*"⁷⁶ buyuruyor.

⁷¹ Birden çok evliliği ısrarla savunan Mahmud Esad da, Akseki gibi adaletin yerine getirilemeyeceği durumlarda İslam'ın yalnız bir eşle iktifayı emrettiği görüşündedir. Bk. Mahmut Esat, Fatma Aliye, *Çok evlilik*, s. 58.

⁷² Akseki, "İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât", s. 303.

⁷³ Mansurizade Said, "Taaddüd-i zevcât İslamiyet'ten men olunabilir", *İslam Mecmuası*, sy. 8, 8 Mayıs 1330, s. 231-238. Mansurizade konu hakkındaki görüşünü biri cevaz hükmünün dindeki yeri, diğeri kamu otoritesinin bu alandaki sınırlandırma yetkisi olmak üzere iki esas ile temellendirmektedir. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Okur, Kâşif Hamdi, "II. Meşrutiyet dönemi İslam hukuku tartışmalarından bir kesit (Mansurizade Said ve Seyyid Bey örneği)", *Dini Araştırmalar*, c. II, sy. 5, Yıl: 1999, s. 268.

⁷⁴ Devletin böyle bir yasaklamada bulunmaya yetkisi olmadığını şiddetle savunan Ahmed Naim'in görüşü için bk. Ahmed Naim, "Müdâfa-i Diniyye: Teaddüd-i Zevcât İslamiyet'te Men' Olunabilir mi imiş?", *Sebil'ür-Resad*, sy.300, Yıl:1332, s.249.

⁷⁵ Akseki, "İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât", s. 308-313.

⁷⁶ Nisâ, 4/3.

İlgili ayette “Eşler arasında adaleti yerine getirememekten korkarsınız” ifadesi geçmektedir. Abduh’un buradaki “korkmak” kelimesiyle ilgili yorumu şöyledir:

“Korkma” ifadesi, bu husustaki zannı ve şekki (şüpheyi) hatta vehimlenmeyi bile kapsamaktadır. Bir kimse hanımları arasında âdil olamayacağını zanneder, bu hususta şüpheyi veya vehme düşerse “korkuyor” anlamına gelir. Ne var ki İslam, çoğu zaman bilineme-yeceği için vehmi affetmiştir. Dolayısıyla birden çok evlenmek isteyenlerin adaleti yerine getireceğine dair, hiçbir tereddüte mahal bırakmayan bir kesinlikte nefsine güveni olmalıdır.⁷⁷

- Adalet şartı yerine getirilmezse nefret, buğz vb. bir takım olumsuzluklar doğar.

“Eğer erkeğin kadınlardan her birisinin hakkını vermeye kudreti yetmezse evin nizamı bozulur, ailenin maişeti fenalaşır, zira ev idaresi için en kuvvetli esas ancak aile fertleri arasında birlik ve ülfetin bekasından ibarettir.”

- Adalet en ufak şeylerde bile gerekli olduğundan yerine getirilmesi oldukça güçtür.

“... erkek kadının nöbeti olmadığı bir günde küçük bir işini yerine getirivermek gibi isterse önemsiz bir şey ile olsun, kadınlardan birini diğerine tercih ettiği vakit, o birisinin gücüne gideceği cihetle kocasına hiddetlenir. Hakkı olmayan kimseye yaklaştığı için kendi hukukuna tecavüz etmiş olduğundan kocasına darılır, bu suretle aradaki birlik nefrete, sevgi buğz ve düşmanlığa dönüşür.”

- Hasta bile olursa, adaleti yerine getirmek için nöbeti gelen kadının evine gitmek gereklidir.

⁷⁷ Akseki, “İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, s. 303.

“Cenab-ı Peygamber hasta buldukları zaman –yürümeye güçleri bulunmadığı için- arkadaşlarının omuzları üzerinde olduğu halde zevcelerinin evlerini dolaşır. ... Hz. Peygamber, diğer hanımlarının izni olmadıkça Hz. Aişe'nin evinde (hasta olduğunda) kalmamıştır.”

Hz. Peygamber bir hadisinde “Kimin iki karısı olur da birine diğerinden fazla meylederse (diğer bir rivayette, aralarında adaletle davranmazsa) kıyamet günü bir tarafı çarpılmış olarak gelir” buyurmuştur.⁷⁸

- Kalbin, eşlerden birine diğerinden daha çok meyletmesi ve sefere çıkma durumunda Hz. Peygamber çok hassastı. Hz. Peygamber eşlerinden birine diğerine göre kalben daha fazla meyletmekten dolayı bile istiğfar eder, sefere çıkacağında da hanımları arasında kura çekerdi.

Cenâb-ı Peygamber kalben bir tarafa meylinde dolayı şu suretle özür dilerdi: “Allah'ım! Bu (geceleme ve ihsanda adalet), malik olduğum husustaki gayretimdir; senin malik olduğun hususta ise benim tâkatim yoktur ve ben ona (yani kalbî meyle) güç yetiremem”.⁷⁹

Bu noktada adaletin, insanın gücü dahilinde olmayan kalbin meylini kapsamadığı görülmektedir.⁸⁰ İlk başta “Ne kadar gayret etseniz de kadınlar arasında adaletli olmaya güç yetiremezsiniz” ayeti teaddüd-i zevcatın hiçbir şekilde caiz olamayacağı gibi bir hükmü akla getirirse de, “Bâri birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın”⁸¹ ayeti ile birden çok evliliğin caiz olduğu ve matlub olan adaletin, kalpteki sevgiyi kapsamadığı anlaşılmaktadır.

⁷⁸ Ebu Davud, “Nikah”, 38; Neseî, “Nisâ”, 2; İbn Mâce, “Nikah”, 47; Dârimî, “Nikah”, 24.

⁷⁹ Tirmizi, “Nikah”, 41; Ebu Davud, “Nikah”, 38.

⁸⁰ Adâletin sevgide değil, davranışlarda gösterilmesi gereken bir şart olduğu görüşü için bk. Bilmen, Ömer Nasuhi, “Teaddüd-i Zevcat Müessesesi İctimayyesi 2”, s.293 vd.

⁸¹ Nisa, 4/129.

Akseki de, tıpkı Abduh gibi eşlerden birini diğerinden daha fazla sevmek suretiyle adaleti yerine getirememesi durumunun, insanın güç ve tâkâtı dahilinde olmadığından bunun, cezayı gerektiren bir durum olmadığı düşüncesindedir. Onun bu fikre sahip olmasını sağlayan delillerden biri, Hz. Peygamberin de ömrünün son günlerinde Hz. Aişe'ye diğer eşlerinden daha fazla meylenmesi olmuştur. Fakat amel noktasına gelince, Efendimiz (s.a.v) hiçbir zaman diğer eşlerinin rızası bulunmadan Aişe'yi tercih etmemiştir. Buna rağmen Hz. Peygamber şöyle dua etmiştir: *“Allah'ım! Bu, benim gücümün yettiği hususta yaptığım taksimdir. Gücümün yetmediği hususta ise beni muâheze eyleme.”*⁸²

Bu noktada Akseki, İslam'ın, neden gerçekleştirilmesi gerçekten çok zor bir durum olan adaleti şart koşmak yerine çok eşliliği doğrudan yasaklamadığı yönünde muhtemel bir itiraza ve cevabına şöyle yer verir:

“... Kur'an, bu meseleyi böyle ifası zor birçok şartlar ile bağlı kılacağına bütünüyle yasaklasa daha iyi olmaz mıydı?

Biz deriz ki: Hayır, olmazdı. Çünkü bu, fitrat kanununa uygun değildir. Zira giriş kısmında açıklandığı gibi, -zaruret anında- şartlarını taşıyanlar için birden fazla evliliğe kalkışmak fitrata tamamıyla uygundur. Kur'an da fitrata, tabiata uygun olarak geldiği cihetle, bunu tamamıyla menetmesi doğru bir şey olmazdı.”⁸³

Akseki'nin adaletin gerekli olduğu sahayla ilgili şu görüşte olduğu anlaşılmaktadır:

Abduh, fakihlerin “adalet”le ilgili olarak gecelemeyi taksimde erkeğin eşitliğe riayet etmesinin vacip olduğunda görüş birliği bulunduğunu, fakihler çoğunluğuna göre ise hem geceleme hem de nafakada eşitliğin vacip olduğunu

⁸² Akseki, “İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, s. 304.

⁸³ Konunun, erkeğin fitraten birden fazla kadınla evlenme meylinde olup olmadığı tartışması Akseki ile sınırlı değildir. Örneğin Şemseddin Sami de bu tartışmaya katılır ve meselenin kolay anlaşılacak bir konu olmadığını, dünyada bir kadınla veya çok kadınla evlenmeyi mutad gören değişik milletler olduğunu örneklerle ortaya koymaya gayret eder. Bk. Şemseddin Sami, “Kadınlar”, *Bir Elde İğne Bir Elde Kitap*, s. 58-59.

belirtir. Zaruret bulunmadıkça erkek, bir eşin nöbetinde diğer eşinin yanına girmesi caiz değildir, sadece evin dışında ona selam verip hal ve hatırını sorabilir. Hatta fıkıh kitaplarda şöyle bir hüküm bulunmaktadır:

Bir erkek nöbeti olan kadının evine girmek istediğinde kadın evin kapısını kapatırsa başka bir eşinin hücreğine gitmemesi, soğuk vb. bir engel olmadıkça o evin kapısının önünde yatması vaciptir.⁸⁴

O'na göre eşler arası gözetilmesi gereken adaletin sınırları hakkında Hanefi alimler şu görüştedir: “Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın”⁸⁵ ayetinin zahirinden adaletin cimada değil, geceleme, giyilecek, yenilecek şeylerle sohbet konusunda şart olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu hususta erkeklik fonksiyonları tam olan kişi ile iktidarsız, burulmuş, hasta ve sağlıklı kimseler arasında fark bulunmamaktadır.

Bu noktada erkeğin, eşler arasında adaleti yerine getirmemesi halinde netür bir müeyyide ile karşılaşacağı konusu akla gelmektedir. Abduh, Hanefi fakihlerinin böyle bir kimse hakkında açılan davada hakimin erkeğe yasaklama bulunmasının vacip olduğunu, yaptığı yanlışta ısrar ederse hapis ile değil, dayak ile tazir olunacağı görüşünde bulduklarını nakletmiştir.⁸⁶

Sonuç

Ahmed Hamdi Akseki'ye göre birden fazla evliliği ilk olarak İslam ortaya koymamıştır. Kur'an'ın indirildiği toplumda sınırsız ve hiçbir şarta bağlı olmadan uygulanan çok eşliliği İslam adalet şartına bağlamış ve en çok dört ile sınırlandırmıştır.

⁸⁴ Akseki, “İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, s. 309.

⁸⁵ Nisa, 4/3.

⁸⁶ Akseki, “İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, s. 310.

Ona göre İslam'ın birden çok evliliği tamamen kaldırmayıp dört ile sınırlı tutmasının sebebi, bunun fitrata uygun olmasıdır.⁸⁷ Bazı Müslümanların teaddüd-i zevcât uygulamalarındaki yanlışlıklar İslam'ı bağlamaz.

Birden çok evliliğin meşru olması öncelikle kişinin buna güç yetirebilme ehil olması ve eşler arası adaletin gerçekleştirilmesine bağlıdır. Adaletin yerine getirilip getirilmeyeceğinin araştırılmasının gerekli görülmesi, aksi yönde uygulamaların hakim tarafından engellenmesi ve gerekirse müeyyide ile karşılık görmesinin vurgulanması son derece önemli ve orijinal bir görüştür.

Akseki, genel olarak teaddüd-i zevcâtı belli şartlarla savunmuştur. Ne var ki o, ev hayatı ve aile saadeti için asıl olanın tek eşlilik olduğunu, beşeriyet terakkisindeki gayenin de bu yönde bulunduğunu özellikle belirtir. Ona göre insanların tek eşlilik üzerine eğitilmeleri ve tek eşe kanaat edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte insanlığın maslahatının bulunduğu ve bir erkeğin birden fazla kadını himaye etmesini gerektiren zaruri durumlarda teaddüd-i zevcât caizdir.

Kaynakça

Ahmed Naim, "Taaddüd-i zevcât İslamiyet'ten Men Olunabilir mi İmiş", *Sebilü'r-Reşad*, c. XII, sy. 298, Mayıs 1329.

Akdaş, Hayrunnisa; Kahraman, Abdullah, "Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Taaddüd-i Zevcâtı Savunanlar, Reddedenler ve Gerekçeleri", *Erzincan Üniv. Sos.Bil. Dergisi*, c. VIII, sy. 3, Yıl: 2015.

Akseki, "İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât", *Osmanlıdan Cumhuriyete İslam Düşüncesinde Arayışlar*, İstanbul 1999.

⁸⁷ Mahmud Esad da çok eşliliği savunma meyanında aynı gerekçeyi dile getirir. Ona göre bu durum hem insan hem de hayvanların tabiatında bulunan ortak bir durumdur. Bk. Mahmut Esat, Fatma Aliye, Çok evlilik, s. 37. Ne var ki Ahmed Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye, Mahmud Esad'a yazdığı cevabi mektupta bu minvalde bir açıklamanın doğru olmadığını, birden çok eşliliğe İslam'ın gerçekte hangi ihtiyaçlar sebebiyle izin verdiğinin daha tatminkâr bir şekilde açıklanması gerektiğini dile getirir. Mahmut Esat, Fatma Aliye, Çok evlilik, s. 68-69.

Bilmen, Ömer Nasuhi, "Teaddüd-i Zevcat Müessesesi İctimaiyyesi-1", *Sebil'ür-Resad*, c.23, Yıl: 1340.

Bolay, Süleyman Hayri, "Ahmed Hamdi Akseki", *DİA*, II, 293-295.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (ö.384/994), *Sünenü'd-Dârimî*, "Nikah", 24, I-II, İstanbul 1992.

Demircan, Adnan, "Cahiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", *İstem*, sy. 2, Yıl: 2003.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as (ö. 275/888), *Sünen-i Ebû Dâvûd*, "Nikah", 38, I-IV, İstanbul 1992.

Gökalp, Ziya, *Makaleler 9*, İstanbul 1980.

Gündüz, Mustafa, *II. Meşrutiyetin Klasik Paradigmaları*, Ankara 2007.

İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (ö. 273/887), *Sünen*, "Nikah", 47, I-II, (Nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî), *Daru'l-hadîs*, Kâhire t.y.

İncegöl, Sümeyye, *Tanzimattan Günümüze Çok Evlilik Tartışmaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2008.

Kahraman, Abdullah, "Zor Zamanlarda Yapılabileceklerin En İyisini Yapan İslam Alimi: Ahmed Hamdi Akseki (1887-1951)", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 6, Yıl: 2005.

Kara, İsmail, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Ve Hareketi Üzerine Birkaç Not", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi-Sempozyum Tebliğleri*, İstanbul 2013.

Kara, İsmail, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, İstanbul 1987, I-II.

Koca, Ferhat, *Şeyhulislam Musa Kazım Efendi'nin Hayatı ve Fetvaları*, İstanbul 2002.

Mahmut Esat, Fatma Aliye, *Çok Eşlilik*, Haz.: Firdevs Canbaz, Ankara 2007.

Mansurizade Said, "Taaddüd-i Zevcât İslamiyet'ten Men Olunabilir", *İslam Mecmuası*, sy. 8, 8 Mayıs 1330.

Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi – Makaleler 4*, İstanbul 1991.

Musa Kâzım, "Hürriyet-Müsavat (Çok Evlilik)", *Sırat-ı Müstakîm*, sy. 4, Yıl: 1324.

Neseî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (ö.305/915), *Sünenü'n-Nesâî*, "Nisâ", 2, I-VIII, İstanbul 1992.

Okur, Kâşif Hamdi, "II. Meşrutiyet Dönemi İslam Hukuku Tartışmalarından Bir Kesit (Mansurizade Said ve Seyyid Bey örneği)", *Dini Araştırmalar*, c. II, sy. 5, Yıl: 1999.

Ortaylı, İlber, "Osmanlı Toplumunda Kadın", *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim – Makaleler 1*, Ankara 2000.

Ramazanoğlu, Yıldız, "Osmanlı kadın hareketinde İslamcı temalar", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi-Sempozyum Tebliğleri*, İstanbul 2013.

Şemseddin Sami, "Kadınlar", *Bir Elde İğne Bir Elde Kitap*, İstanbul 2008.

Tekin, Mustafa, "İslamcılığın cinsiyeti : Değişim sürecinde İslamcı kadınlar", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi-Sempozyum tebliğleri*, İstanbul 2013.

Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevde (ö. 279/892), (Thk.:İbrahim Atve Ivaz), *Sünenü't-Tirmizî*, "Nikah", 41, I-V, İstanbul 1992.

